

epoka kamienna, następowały kolejno: *Kultury epoki brązowej i tzw. hallstattskiej ze szczególnym uwzględnieniem wykopalisk na ziemiach polskich, Kultura celtycka (La Tène) i okres wpływu Cesarstwa Rzymskiego u ludów przedhistorycznych Europy, Okres wędrówek ludów i końcówka epoki przedhistoryczna w świetle wykopalisk.*

⁸ Dotyczyły one na przykład początków sztuki u ludów przedhistorycznej Europy czy też ziemi krakowskiej w czasach przedhistorycznych. Stopniowo Demetrykiewicz poruszał w nich szczególnie dyskutowane problemy, np.: *Figury kamienne tzw. bab w Azji i Europie i stosunek ich do mitologii słowiańskiej* (1909), *Przegląd typów wykopalisk przedhistorycznych na ziemiach polskich* (1911/1912), *Kultura Słowian u schyłku czasów przedhistorycznych w świetle wykopalisk*. Zob.: M. Gedl, *Działalność dydaktyczna Włodzimierza Demetrykiewicza na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Materiały Archeologiczne”, t. 25, 1990, Kraków, s. 220–223.

⁹ Średnio w jego zajęciach dydaktycznych uczestniczyło około 30 osób.

¹⁰ Jeden z największych autorytetów naukowych i moralnych w dziejach polskiej archeologii, wybitny uczyony i organizator nauki, pierwszy badacz Biskupina, gorący zwolennik autochtonizmu Słowian na zajmowanych przez nich terytoriach w dorzeczu Odry i Wisły, twórca koncepcji dotyczącej „prasłowiańskości” tzw. kultury lużyckiej (1300–300 przed Chr.) i Biskupina, prześladowany w czasie wojny przez Niemców, po wojnie szykanowany przez komunistyczne władze. Do śmierci w 1969 r. miał wielki wpływ na kształt polskiej archeologii prahistorycznej i średniowiecznej, uważany za twórcę „polskiej szkoły archeologicznej” (zob.: *Enzyklopedisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Band I, Prag 1966, s. 631, oraz Band III – Addenda, Praha 1998, s. 184).

¹¹ Doktorat w zakresie prawa na Uniwersytecie Jana Kazimierza w 1924 r.; w latach 1924–1929 słuchacz wykładów profesorów: Leona Kozłowskiego z zakresu archeologii, Jana Czekanowskiego z zakresu antropologii i Adama Fiszerę z zakresu etnologii; w 1929 r. doktorat z filozofii w zakresie prahistorii i antropologii; w 1931 r. habilitacja w zakresie prehistorii. W 1931 r. zastąpił na Katedrze Prehistorii UJK profesora Leona Kozłowskiego, który w tym czasie zaangażował się w działalność polityczną (poseł, minister reform rolnych, premier). Po przeniesieniu się do Krakowa w 1937 r. mianowany profesorem nadzwyczajnym.

¹² Pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego poświęcona została księga wydana niedawno przez IA UJ (*Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci. Księga poświęcona pamięci profesora Tadeusza Sulimirskiego*, red. J. Chochorowski, Kraków 2004, ss. 481).

¹³ Doktorat w 1932 r. u profesora Włodzimierza Demetrykiewicza, habilitacja w 1947 r. w zakresie prehistorii Polski.

¹⁴ R. Jamka, *Urywki z okupacyjnych wspomnień archeologa*, [w:] *Alma Mater w podziemi*, Kraków, 1964, s. 208–212.

¹⁵ Istotną rolę odegrał tu też docent Tadeusz Reyman, dyrektor Muzeum Archeologicznego w Krakowie, prowadzący zajęcia z muzealnictwa.

¹⁶ Profesorem zwyczajnym został mianowany dopiero w 1963 r. Zob. też: M. Gedl, *Katedra Archeologii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1945–1967*, „Świątowi”, t. 30, Warszawa, 1969, s. 249–257.

¹⁷ M. Gedl, *Rudolf Jamka (1906–1972)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków 2000, s. 490.

¹⁸ J.A. Ostrowski, *Stanisław Jan Gąsiorowski (1897–1962)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński...*, *op.cit.*, s. 365.

¹⁹ Nominację na docenta uzyskała w 1954 r., na profesora nadzwyczajnego w 1957 r., zaś profesurę zwyczajną otrzymała w 1982 r. Katedrą, a później Zakładem Archeologii Śródziemnomorskiej w ramach powstałego w 1971 r. Instytutu Archeologii UJ, kierowała od 1978 r. Po jej przejściu na emeryturę kierownictwo Zakładu przejął prof. Joachim Śliwa.

²⁰ Jak pisze prof. M. Gedl [w:] *Rudolf Jamka (1906–1972)*, *Uniwersytet Jagielloński...*, *op.cit.*, s. 488–489: *Zaraz po wywołaniu Rudolf Jamka brał udział w zabezpieczeniu zbiorów muzealnych, zwłaszcza archeologicznych, początkowo na Górnym Śląsku, a potem w miarę przesuwania się frontu na zachód, także na Dolnym Śląsku. Działalność ta była bardzo niebezpieczna, ale doprowadziła do uratowania i zabezpieczenia wielu obiektów zabytkowych, zbiorów muzealnych i zasobów archiwalnych. Profesor Jamka wspominał niekiedy o przeżyciach polskiej ekipy, którą współtworzył, gdy żołnierze radzieccy rabowali i palili domy w śródmieściu Prudnika, i o szczęśliwym uniknięciu rozstrzelania w byłym opactwie w Lubiążu koło Wołowa. Odkrywano i zabezpieczano zbiory muzealne ukryte przez Niemców w różnych miejscowościach na Śląsku. Zabytki archeologiczne gromadzono w ocalałym od zniszczenia budynku na pl. Wolności we Wrocławiu. [...] W bardzo trudnych warunkach, borykając się z chorobą płuc, której nabawił się w latach okupacji, R. Jamka zorganizował Muzeum Prehistoryczne we Wrocławiu, którego został dyrektorem, i już w czerwcu 1946 r. otworzył pierwszą na terenie polskiego Wrocławia wystawę poświęconą pradziejom Śląska. Równoległe z organizacją Muzeum Prehistorycznego przystąpił do tworzenia Zakładu Prehistorii na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie zajęcia dydaktyczne z tego przedmiotu rozpoczęto w początkach grudnia 1945 r. Rudolf Jamka podjął też w 1946 r. pierwsze polskie badania wykopaliskowe na terenie Dolnego Śląska, we Wrocławiu na Ostrowie Tumskim, a od 1948 r. – zakrojone na dużą skalę – badania wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu. W międzyczasie, w 1947 r., habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie prehistorii Polski. W 1949 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Wrocławskim.*

²¹ Był nim jednak krótko, bowiem po ciężkiej chorobie zmarł 6 kwietnia 1972 r. Funkcję dyrektora objął po nim prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski (1972–1976), a następnie: prof. Kazimierz Godowski (1976–1990), prof. Janusz A. Ostrowski (1990–1996) i od 1996 r. prof. Jan Chochorowski.

²² Funkcję kierownika tych programów piastował prof. Janusz K. Kozłowski, zaś funkcję sekretarza prof. Piotr Kaczanowski.

INSTYTUT ARCHEOLOGII UJ

Przeszłość – terażniejszość – przyszłość

Instytut Archeologii UJ, wchodzący w skład Wydziału Historycznego, w swej obecnej strukturze posiada sześć zakładów: Zakład Archeologii Epoki Kamienia, Zakład Archeologii Epoki Brązu, Zakład Archeologii Epoki Żelaza, Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych, Zakład Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu, Zakład Archeologii Klasycznej. W obrębie Instytutu działają ponadto (samodzielnie lub w powiązaniu z określonymi zakładami¹⁾) trzy pracownie: Pracownia Archeologii Nowego Świata, Pracownia Archeometalurgii i Konserwacji Metalu oraz Pracownia Źródłoznawstwa Archeologicznego. Instytut posiada również dwie biblioteki: Bibliotekę Archeologii Prahistorycznej i Średniowiecznej oraz

Sala wykładowa w Instytucie Archeologii po remoncie

Bibliotekę Archeologii Śródziemnomorskiej, a także bogate zbiory naukowo-dydaktyczne liczące kilkadziesiąt tysięcy zabytków, w tym zgromadzone jeszcze w XIX wieku kolekcje zabytków pochodzących z utworzonego w 1867 roku tzw. Gabinetu Archeologicznego UJ.

Pierwotna struktura Instytutu była w dużej mierze spadkiem po obydwu wcześniej istniejących katedrach. Początkowo w jego obrębie utworzono Zakład Archeologii Polski, Zakład Archeologii Powszechnej i Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej. Z czasem (w latach 80. ubiegłego stulecia) wprowadzono jednak – bardziej adekwatny dla zakresu badań realizowanych przez badaczy zajmujących się archeologią prahistoryczną i średniowieczną – podział na zespoły

uwzględniające chronologiczne kryteria podziału pradziejów, tworząc Zakład Archeologii Epoki Kamienia, Zakład Archeologii Epoki Brązu, Zakład Archeologii Epoki Żelaza oraz Zakład Archeologii Średniowiecza (przemianowany ostatnio na Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych). Zakład Archeologii Śródziemnomorskiej podzielił się natomiast w 1998 roku, zgodnie z regionalnymi kryteriami wyodrębnienia uprawianej dziedziny, na Zakład Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu oraz Zakład Archeologii Klasycznej². Nowym elementem struktury Instytutu i – w zamierzeniach – załączkiem przyszłego Zakładu jest natomiast powołana w 2005 roku Pracownia Archeologii Nowego Świata. Proces ten odzwierciedla naturalny rozwój zakresu badań i rozbudowującą się strukturę personalno-organizacyjną Instytutu, a także zakres specjalizacji dydaktycznych realizowanych w ramach seminariów magisterskich. Działalność naukowo-dydaktyczną Instytutu można więc najlepiej scharakteryzować, analizując zakres aktywności poszczególnych Zakładów i Pracowni.

Zakład Archeologii Epoki Kamienia **kierownik: prof. dr hab. Bolesław Ginter³**

Do najważniejszych kierunków w badaniach podejmowanych przez Zakład Archeologii Epoki Kamienia należy problematyka przejścia od środkowego do górnego paleolitu (około 40 tys. lat temu), tj. pojawienia się zjawisk kulturowych związanych już z anatomicznie współczesnym człowiekiem. Ten kierunek badań (J.K. Kozłowski, B. Ginter, B. Drobniewicz) realizowany jest przede wszystkim na terenie Bałkanów w związku z klasyczną hipotezą o migracji *Homo sapiens* z Bliskiego Wschodu do Europy, w szerokiej współpracy międzynarodowej, między innymi z partnerami bułgarskimi i francuskimi (N. Sirakov, H. Laville). Odkrycie w jaskini Bacho Kiro w Bułgarii⁴ najwcześniejszych śladów górnego paleolitu w Europie (ok. 43 tys. lat temu) i wyróżnienie tzw. bachokirieniu jako inicjalnej fazy górnego paleolitu i pierwszej w Europie kultury, którą można przypisać człowiekowi anatomicznie współczesnemu, a także odkrycie podobnej (datowanej też na ponad 40 tys. lat temu), inicjalnej fazy górnego paleolitu w jaskini Temnata w Bułgarii⁵, znalazło powszechne uznanie w literaturze światowej i miejsce w syntezach i podręcznikach archeologii.

W nawiązaniu do tego programu podjęto też w latach 1994–2005 wykopaliska na terenie Grecji, w jaskini nr 1 w wąwozie Klissoura w Argolidzie (Peloponez; J.K. Kozłowski, B. Ginter, K. Sobczyk). Doprowadziły one do odkrycia pierwszej na południu Bałkanów pełnej sekwencji nawarstwień kulturowych ze środkowego i górnego paleolitu. Sekwencja ta pokazuje, iż na tym terenie inicjalna faza górnego paleolitu (datowana też na ok. 40 tys. lat temu) wykazuje koneksje zachodnie, z basenem Adriatyku i Półwyspem Apenińskim, natomiast kultura oryńska⁶

pojawia się w dyskontynuacji z fazą inicjalną górnego paleolitu około 34 tysiące lat temu. Odkrycia na tym stanowisku pozwoliły włączyć do repertuaru osiągnięć kulturowych ludności oryńskiej umiejętność wypalania gliny (najstarsza ceramika na świecie), służącej do wytwarzania prototypów naczyń, w których wyprżano ziarna roślin trawiastych. Wskazuje to na wysoki poziom technologii ludności oryńskiej na Bałkanach, a także na wzbogacenie diety tej ludności – poza mięsem – w większym stopniu uwzględniającej pokarm roślinny.

Jeszcze w latach 70. ubiegłego stulecia rozpoczęto trwające przez kilkanaście sezonów prace badawcze w Afryce północno-wschodniej (B. Ginter, J.K. Kozłowski, B. Drobniewicz). Początkowo prowadzono je we współpracy z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW w ramach projektu

Sala ćwiczeń w Instytucie Archeologii po remoncie

przewidującego kompleksowe opracowanie pradziejów doliny Deir el-Bahari w Górnym Egipcie i jej bezpośredniego obrzeżenia. Poddano analizie niektóre z odkrytych tam niezwykle bogatych zespołów wyrobów krzemiennych, w tym także wielkich pracowni krzemieniarskich datowanych od dolnego paleolitu do czasów dynastycznych. Dalsze prace prowadzone we współpracy z Niemieckim Instytutem Archeologicznym dotyczyły stanowisk z okresu predynastycznego w El-Tarif i Armant na zachód i południe od Luksoru oraz w Qasr el-Sagha nad jeziorem Birket Qarun na północ od oazy Fajum. Na podstawie uzyskanych materiałów wyróżniono dwie nowe jednostki kulturowe: Tarifiën i Moerien, ustalając ich relacje ze znanymi już wcześniej kulturami oraz ich rolę w procesie kształtowania się początków neolityzacji obszarów nad dolnym Nilem. Efektem tych badań jest ponad 20 sprawozdań naukowych, rozpraw i studiów, w tym dwie obszerniejsze monografie książkowe: *Silexindustrien von El-Tarif*, AV 26, Mainz 1979, i *Predynastic Settlement near Armant*, SAGA 6, Heidelberg 1994.

W tym nurcie prac mieszczą się też badania nad kontaktami pomiędzy północno-zachodnią Afryką a południowo-zachodnią Europą w paleolicie (J.K. Kozłowski). Badania w rejonie Tangeru, prowadzone przy współpracy z Uniwersytetem w Liège, rzuciły istotne światło na trzy okresy kontaktów pomiędzy Afryką i Europą w paleolicie. Odkryto tu bowiem pierwsze w północnej Afryce stanowisko z przemysłem mikroodłupkowym, wyprzedzającym granicę Matuyama/Brunhes (około 700 tys. lat temu), tak blisko Europy, co posiada istotne znaczenie dla modeli dotyczących pierwszego zasiedlenia Europy. Przeprowadzono też badania i analizy stanowisk aterskich w okolicach Tangeru pod kątem widzenia ewentualnego udziału technologii bifacjalnych aterskich w genezie kultury solutrejskiej. Poza tym zbadano kompleks otwartych stanowisk iberomauruzyjskich, który dostarczył podstaw dla postawienia hipotezy o związkach tej kultury z kulturą grawecką na wybrzeżu śródziemnomorskim Hiszpanii. Rezultaty tych badań zostały przedstawione w monografii *Prehistoire de Tanger*, ERAUL, t. 105, 2004.

Badania nad najstarszymi dziejami człowieka na terenie Europy prowadzone są również w oparciu o stanowiska i odkrycia z terenu Polski. Należą do nich na przykład prace na nowo odkrytym stanowisku z późnej części paleolitu środkowego i początku paleolitu górnego, przy ul. Księcia Józefa w Krakowie. Jest ono usytuowane na lewej terasie Wisły w zachodniej części Krakowa, przy północnych stokach Wzgórza bł. Bronisławy, w obrębie szeroko pojętego obniżenia tektonicznego zwanego Bramą Krakowską. Badania archeologiczne prowadzone były w latach 1998–2002 przez K. Sobczyka we współpracy z Musées Royaux d'Art et d'Histoire w Brukseli (V. Sitlivy) i z udziałem prehistoryków z Ukrainy. Wyróżniono tu trzy główne serie osadów geologicznych i trzy – związane z nimi – archeologiczne poziomy osadnicze. W dolnym poziomie datowanym metodą C14 (próbki węgla) na 44.400 ± 1400 BP odsłonięto ślady otwartego obozowiska z dwudziestoma dziewięcioma ogniskami. Szczególnie interesujący jest środkowy poziom, datowany na podstawie próbek węgla metodą C14 na 40.380 ± 940 BP. Poziom ten był również najprawdopodobniej pozostałością użytkowanego przez krótki czas obozowiska. Badania na tym stanowisku wydają się potwierdzać hipotezę o rozwoju lokalnych zespołów wczesnej fazy górnego paleolitu, które dopiero z czasem zostały zastąpione przez populację oryńskie.

Czytelnia i magazyn biblioteczny w Instytucie Archeologii

Podobny charakter ma też zespół stanowisk otwartych i jaskiniowych Piekary II pod Krakowem, badanych we współpracy polsko-belgijskiej (K. Sobczyk, V. Sitlivy). Również tutaj stwierdzono niezwykle interesującą sekwencję nawarstwień kulturowych z okresu przejścia od paleolitu środkowego do górnego, niewrażliwego dla zrozumienia genezy zjawisk kulturowych związanych z anatomicznie współczesnym człowiekiem.

W ZAEK rozwijane są również intensywnie badania nad kulturami górnego paleolitu, których twórcą był już człowiek anatomicznie współczesny. Szczególne znaczenie posiadają tu badania na stanowisku Kraków, ul. Mieczysława Małeckiego – dawna ul. Spadzista (skłon Wzgórza bł. Bronisławy opadający w stronę doliny Rudawy). W wyniku wieloletnich badań, prowadzonych między innymi przy udziale specjalistów z Uniwersytetu w Kansas, stwierdzono tu obecność pozostałości bogatych nawarstwień kulturowych, związanych głównie z tzw. kulturą wschodniograwecką (znana z charakterystycznych form narzędzi krzemiennych zwanych ostrzami tylcowymi i jednozadziorcami), datowanych na okres 25–22/21 tysięcy lat temu. Zespoły tego typu występowały w środkowej (na południe od Karpat) i we wschodniej Europie (aż po Don). Są to relikty sezonowych (jesień – wiosna) obozowisk, związanych z polowaniami na lisy w celu pozyskania futer (ślady skórowania na kościach). Na stanowisku tym stwierdzono również nagromadzenie kości mamutów (konstrukcje mieszkalne?), pozyskanych przez górnopaleolitycznych łowców nie tyle w drodze polowań, co w wyniku naturalnego zjawiska wymierania mamutów, jako skutku tzw. syndromu „nagłej śmierci”⁷⁷.

Wielką wagę posiadają też badania nad środkowoeuropejską prowincją magdalenieniu (B. Ginter). Podstawą podjęcia tego tematu były wyniki prac wykopaliskowych na unikalnym w skali kraju i jednym z kilku w środkowej Europie stanowisku magdalenieniu ze zbrojnikami geometrycznymi w Dzierżysławiu na Wyżynie Głubczyckiej (Górny Śląsk). Prace badawcze prowadzone przez dziewięć sezonów do roku 2005 pozwoliły na rozkopanie w całości obozowiska z zachowanymi strukturami w postaci relikwów obiektu mieszkalnego (szałas), palenisk, pracowni obróbki krzemieni, miejsc obróbki kości i dzielenia tusz upolowanych zwierząt. Uzyskanie serii dat radiowęglowych pozwoliło na precyzyjne ustalenie chronologii obozowiska na okres poprzedzający ciepłą oscylację Bölling, tj. około 15 tysięcy lat temu. Komplementarne interdyscyplinarne badania umożliwiły odtworzenie środowiska naturalnego, charakterystycznego dla okresu istnienia obozowiska magdaleńskiego. Było to środowisko bezleśne z nielicznymi krzewami, o charakterze tundry i stepotundry. Stanowisko dostarczyło po raz pierwszy odkrytych w Polsce paleolitycznych naczyń kamiennych i zabytków sztuki wykonanych z hematytu, w postaci zawieszek, płytek z rytami i pełnej rzeźby.

Z problematyką górnego paleolitu wiążą się też badania nad wschodnią granicą epigrawettieniu (J.K. Kozłowski). Prowadzone w latach dziewięćdziesiątych badania stanowisk jaskiniowych w rejonie Antalii w Turcji pozwoliły mianowicie na odkrycie pierwszej sekwencji obozowisk górnopaleolitycznych z okresu 19 do 7 tysięcy lat temu, które potwierdzają związki zachodniej Anatolii z europejską prowincją epigrawecką, widoczne nie tylko w stylu produkcji wyrobów kamiennych, ale także w stylu zoomorficznych przedstawień figuralnych. Badania w Jaskini Okuzini pozwoliły na przykład ustalić, że granica pomiędzy prowincją europejską i bliskowschodnią w późnym glacie przebiegała wzdłuż Gór Taurus. Rezultaty tych badań zostały przedstawione w monografii: *La Grotte Okuzini: evolution du Paleolithique final du sud-ouest de l'Anatoli*, ERAUL, t. 96, 2002.

Kolejny ważny nurt podejmowany w badaniach ZAEK wiąże się z problematyką neolityzacji Europy, tj. pojawienia się i rozprzestrzenienia społeczności z gospodarką wytwórczą, rolniczo-hodowlaną, tworzących na zasiedlonych terenach trwałe struktury osadnicze. Badania te realizowane są tak na obszarach kluczowych dla neolityzacji całej Europy (obszary śródziemnomorskie, Kotliny Karpacka), jak i w odniesieniu do ziem polskich.

W ramach tego nurtu działalności podjęto na przykład badania nad rolą wysp Morza Egejskiego w procesie neolityzacji Europy (J.K. Kozłowski). Prowadzone w latach 2002–2003 badania stanowiska mezolitycznego w Maroulas na wyspie Kythnos, datowanego na okres 9400–7600 lat temu, doprowadziły do odkrycia unikatowej osady z architekturą kamienną, podobną do znanych z neolitu preceramicznego na Bliskim Wschodzie. Odkrycie w tej osadzie kości świni we wczesnym stadium

udomowienia, znaczenie pokarmu roślinnego udokumentowane występowaniem kamiennych żaren (występujące w kontekście intensywnego zbieractwa ślimaków lądowych), polowań na ptaki oraz rybołówstwa pełnomorskiego wskazują, iż mieszkańcy tej osady reprezentowali osiadłych łowców-zbieraczy z szerokim wachlarzem możliwości wykorzystywania różnych źródeł pożywienia. Jednocześnie występowanie importowanego obsydianu wskazuje na znajomość pełnomorskiej żeglugi, co jest ważnym przyczynkiem do testowanej dziś hipotezy o egejskiej (morskiej) drodze neolityzacji południowo-wschodniej Europy.

Ważnym aspektem studiów nad neolityzacją Europy środkowej są badania dotyczące najwcześniejszego osadnictwa neolitycznego na terenie wschodniej Słowacji. W ich ramach prowadzone były we współpracy z Uniwersytetem w Preszowie oraz Instytutem Archeologii Słowackiej Akademii Nauk szerokopłaszczyznowe prace wykopaliskowe połączone z analizami paleośrodowiskowymi na stanowisku wczesnoneolitycznym w Moravanach (J.K. Kozłowski, M. Nowak), jak również badania wykopaliskowe o charakterze sondażowym na kilku innych wschodniosłowackich stanowiskach z tego okresu. Wykonana została również akcja systematycznej prospekcji terenowej na terenie Niziny Wschodniosłowackiej (w istocie pierwsza tego rodzaju akcja na tym terenie). Jednocześnie prowadzone były prace mające na celu opracowanie pozyskanych materiałów i studia nad charakterem oraz genezą osadnictwa pierwszych rolników i hodowców we wschodniej Słowacji.

W ostatnim czasie podjęto też we współpracy z Uniwersytetem Etöväsa Loranda w Budapeszcie badania nad rozwojem cywilizacji neolitycznych w basenie środkowego Dunaju (J.K. Kozłowski, P. Raczky). Dotyczą one głównie transformacji kulturowych na granicy wczesnego i środkowego neolitu w dolinie Cisy. Przygotowana monografia stanowiska Polgar 31 i opracowywana obecnie monografia stanowiska Ocsed stanowią ważny przyczynkiem do obserwacji rytmu zmian kulturowych w Kotlinie Karpackiej w V tysiącleciu przed Chrystusem oraz zaznaczają istotność tych procesów dla rozwoju neolitu w Polsce południowej.

Newralgiczne znaczenie dla problematyki neolityzacji ziem polskich (druga połowa VI–V tys. przed Chr.) mają badania nad pojawieniem się wczesnorolniczych osad w polskich Karpatach (prace wykopaliskowe na osadzie w Łoniowej koło Brzeska – P. Valde-Nowak) oraz studia nad drugim etapem neolityzacji, związanym z intensyfikacją gospodarki rolniczo-hodowlanej w okresie rozwoju tzw. kultury pucharów lejkowatych V–IV tysiące lat przed Chrystusem (M. Nowak). Problematyka podejmowanych w ZAEK badań nad neolitem ziem polskich (5500–2300 lat przed Chr.) jest zresztą znacznie szersza. Obejmuje ona na przykład tematykę dotyczącą rozwoju ruchomych form osadnictwa neolitycznego w krajobrazie górskim (P. Valde-Nowak), studia źródłoznawcze nad znaleziskami tzw. kultury ceramiki sznurowej (P. Valde-Nowak), badania nad eksploatacją

surowców kamiennych, prowadzone we współpracy z partnerami niemieckimi (P. Valde-Nowak, L. Klappauf), czy studia nad genezą południowych ugrupowań kultury pucharów lejkowatych, podjęte między innymi we współpracy z Uniwersytetem Śląskim w Opawie (M. Nowak, V. Janák).

Zakład Archeologii Epoki Brązu kierownik: prof. dr hab. Jan Chochorowski⁸

Zakład Archeologii Epoki Brązu, przejęty w 2005 roku przez prof. Jana Chochorowskiego, swoją pozycję i dorobek naukowy zawdzięcza przede wszystkim wielkiej aktywności oraz inwencji badawczej jego twórcy i wieloletniego kierownika – prof. dr. hab. Marka Gedla⁹. Ogólnie, obszarem zainteresowań badawczych zespołu skupionego w tym Zakładzie są zjawiska społeczno-kulturowe rozwijające się na terenach Europy środkowej i wschodniej w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza (2300–400 lat przed Chr.). Jest to szczególnie okres w prahistorii Europy. Wtedy bowiem poza zasięgiem formowania się najważniejszych cywilizacji strefy śródziemnomorskiej następuje konsolidacja ugrupowań kulturowo-osadniczych i etnicznych, które z czasem będą stopniowo ujawniać się na arenie dziejowej nie tylko przez pryzmat źródeł archeologicznych, ale także w świetle najstarszych źródeł historycznych.

Jednym z najważniejszych nurtów w podejmowanych badaniach jest problematyka zmiany kulturowej; tworzenia się i upadku w epoce brązu wielkich kompleksów osadniczo-kulturowych na terenie Europy środkowej. Należą do niej studia nad genezą

i rozwojem, a także zanikiem tzw. kultur mogiłowych i kręgu kultur pół popielnicowych (zwłaszcza tzw. kultury łużyckiej), podejmowane przez prof. Marka Gedla. Z tematyką zmiany kulturowej związane są też prace dotyczące tworzenia się rubieży cywilizacyjnej w epoce brązu na pograniczu Europy środkowej i wschodniej (P. Godlewski) czy osadniczo-kulturowych skutków zmian klimatycznych we wczesnej epoce żelaza w Europie północnej i środkowej (K. Dziegielewska). Istotne znaczenie poznawcze mają też prowadzone przez prof. Gedla studia nad taksonomią zjawisk kulturowych w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na ziemiach polskich, które zaowocowały powstaniem podręcznikowych opracowań systematyzujących stan wiedzy w tym zakresie¹⁰.

W kontekście problematyki zmiany kulturowej ważnym tematem rozpatrywanym w badaniach jest rola oddziaływań ośrodków cywilizacyjnych ze środkowego dorzecza Dunaju na tereny leżące w dorzeczu Odry i Wisły, i to w całym przekroju chronologicznym, od początku epoki brązu aż po pojawienie się na ziemiach polskich Celtów, wyznaczające kres wczesnej epoki żelaza. Kluczową rolę w podjęciu zagadnień dotyczących kształtowania się nowych zjawisk kulturowych w dorzeczu górnej Odry we wczesnej epoce brązu (przełom III/II tys. przed Chr.) miały wieloletnie badania na – wyjątkowym w skali Polski – wczesno-brązowym grodzisku w Jędrzychowicach koło Głubczyc i związane

Rektor Aleksander Koj podczas uroczystego otwarcia nowej biblioteki w Instytucie Archeologii, 1998 r.

z nimi studia źródłoznawcze i teoretyczne (M. Gedl, W. Blajer, J. Chochorowski). Podejmowana jest też tematyka wpływu karpackich (Rudawy – Siedmiogród) ośrodków metalurgii brązowej (W. Blajer), a także oddziaływań ośrodków ze wschodniej części Kotliny Karpackiej na społeczności z terenów dorzecza Wisły w późnej epoce brązu (M. Gedl, M. Przybyła). Wielką wagę mają badania nad procesami tzw. halsztatyacji, tj. presji kulturowej ośrodków związanych z protocywilizacją halsztacką z górnego i środkowego dorzecza Dunaju, wyznaczającą na ziemiach polskich początek epoki żelaza (M. Gedl). Z zagadnieniami tymi wiążą się również studia nad kontaktami handlowymi ziem polskich we wczesnej epoce żelaza (w tzw. okresie halsztackim) i ich dynamiką (J. Chochorowski). Wreszcie problematykę tę zamykają studia źródłoznawcze i teoretyczne dotyczące enklawy osadnictwa celtyckiego na Górnym Śląsku (M. Gedl, J. Chochorowski).

Istotnym nurtem w badaniach ZAEB jest też problem cywilizacyjnej roli brązu, rozpatrywanej zarówno z punktu widzenia zagadnień technologicznych (eksploatacja złóż metali, technologia wytwórczości), jak i symbolicznego

(M. Gedl, W. Blajer). Szczególną wagę mają tu, prowadzone przez Wojciecha Blajera, badania nad problematyką gromadnych znalezisk przedmiotów brązowych, tzw. skarbów (depozytów) z ziem polskich. Dotyczą one tak interpretacji (symbolicznej, ekonomicznej itp.) skarbów, jak i źródłoznawczej oceny tego typu znalezisk jako nośnika określonych treści społeczno-kulturowych, pozwalających śledzić tworzenie się centrów produkcyjno-ekonomicznych, systemów dystrybucji, zjawisk presji kulturowej itp. Problematyce tej poświęcono między innymi międzynarodową konferencję i opracowania o charakterze źródłoznawczym¹¹.

Ważne miejsce w tym kontekście zajmują też podejmowane przez prof. Marka Gedla (a także jego uczniów) studia źródłoznawcze, które są częścią międzynarodowego programu *Prähistorische Bronzefunde*, realizowanego pod auspicjami Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, we współpracy z Uniwersytetem we Frankfurcie nad Menem i Uniwersytetem w Münsterze. Jest to wydawany w Niemczech monumentalny korpus zabytków wykonanych z brązu, w ramach którego publikowane są opracowania dotyczące poszczególnych typów znalezisk z terenu Europy i Bliskiego Wschodu. Zasługi prof. Gedla w tym zakresie (opracowanie 13 tomów; kilka kolejnych przygotowali jego uczniowie) przyniosły mu w roku 2005 nagrodę Laur Jagielloński.

Wieloaspektowy charakter mają też badania wykopaliskowe wielkich, długotrwanie użytkowanych cmentarzysk ciałopalnych tzw. kultury łużyckiej, zapoczątkowane przez prof. Gedla jeszcze w latach 50. ubiegłego stulecia (Kietrz, Zbrojewsko¹², Chodorówka¹³) i kontynuowane przez jego uczniów (Lipnik – W. Blajer, Brzeźnica – J. Chochorowski). Szczególne znaczenie mają tutaj

(w większości opublikowane)¹⁴ wyniki badań na cmentarzysku w Kietrz koło Głubczyc, użytkowanym przez ponad tysiąc lat (od około 1400 do około 300 r. przed Chr.) i stanowiącym swoisty reper rozwoju kulturowego w późnej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w tej części Europy¹⁵. Ważnym aspektem tych badań jest źródłoznawczy kontekst dokonywanych odkryć, pozwalających scharakteryzować zmienność różnych zjawisk kulturowych w długich odcinkach czasowych, a także kontekst osadniczy. Wielkie cmentarzyska stanowiły bowiem swoiste centra społeczno-religijne długotrwanie funkcjonujących w tym

okresie stabilnych zespołów osadniczych. Znamionują one konsolidowanie się wspólnot o charakterze terytorialnym, o dużym stopniu zasiedlenia w określonych mikroregionach osadniczych. Inny ważny aspekt tych badań stanowią studia archeologiczno-antropologiczne, zmierzające do określenia struktury i kondycji fizycznej populacji użytkujących te cmentarzyska (K. Kaczanowski, E. Haduch, B. Szybowicz).

Ze studiami nad rozwojem struktur osadniczych społeczności zamieszkujących ziemie polskie w epoce

Uroczyste otwarcie Pracowni Źródłoznawstwa, wstępę przecina rektor Franciszek Ziejka

brązu i we wczesnej epoce żelaza wiążą się też prowadzone od lat prace badawcze (wykopaliskowe i studyjne) nad osiedlami obronnymi tzw. kultury łużyckiej (Łubowice koło Raciborza nad Odrą – J. Chochorowski, Witów koło Koszyc nad Wisłą – A. Gawlik, P. Godlewski). Szczególne znaczenie mają odkrycia i ustalenia dotyczące Łubowic, największego (około 28 ha) tego typu obiektu na ziemiach polskich. Stanowił on bowiem ponadregionalne centrum osadniczo-obronne (refugium), funkcjonujące w obrębie skupienia osadniczego o bardzo rozbudowanej strukturze (cmentarzyska, osady satelickie itp.). W tę problematykę wpisują się również studia nad kształtowaniem się i strukturą mikroregionów osadniczych w południowej (M. Gedl), a zwłaszcza południowo-wschodniej Polsce (M. Gedl, W. Blajer, M. Przybyła, M. Mazur), z krytycznym wykorzystaniem wyników – realizowanego w Polsce od lat 70. ubiegłego wieku – programu inwentaryzacji stanowisk archeologicznych, tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski. W Zakładzie podejmowane są też badania nad wybranymi zjawiskami cywilizacyjnymi rozpatrywanymi w szerokim kontekście terytorialnym i chronologicznym, jak na przykład studia nad transportem i komunikacją w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza (R. Szczerba).

Inny nurt w podejmowanej przez ZAEB problematyce stanowią badania nad dziejami i kulturą wczesnohistorycznych ludów koczowniczych z terytoriów wschodniej Europy (Kimmerów, Scytów, Sarmatów), a zwłaszcza badania presji wywieranej przez nie na społeczeństwa osiadłe zamieszkujące w Europie środkowej. Najważniejsze w tym zakresie są studia dotyczące kryzysu kulturowo-osadniczego u schyłku epoki brązu w Kotlinie Karpackiej (J. Chochorowski)¹⁶ oraz infiltracji militarnej i oddziaływań

kulturowych Scytów na tereny Europy środkowej (J. Chochorowski, A. Gawlik). Zasadnicze znaczenie mają tu też opracowania dotyczące zmiany sytuacji kulturowej na Nizinie Węgierskiej we wczesnej epoce żelaza i kształtowania się nowych zjawisk cywilizacyjnych na tym terenie (J. Chochorowski)¹⁷. Podjęto tu także w badaniach tematykę recepcji elementów (w tym technologii) kultury antycznej przez ugrupowania etniczno-kulturowe zajmujące w tym okresie Nizinę Węgierską, a także problematykę przynależności etnicznej tych ugrupowań (J. Chochorowski).

Poza studiami teoretycznymi prowadzone są również, we współpracy z ukraińskimi placówkami naukowymi (zwłaszcza z Instytutem Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie), badania wykopaliskowe na Ukrainie. W 1996 roku przyniosły one odkrycie nienaruszonego grobowca

księcia scytyjskiego z III wieku przed Chrystusem w miejscowości Ryżanówka w obwodzie czerkaskim (J. Chochorowski, S. Skoryj), które stało się sensacją na skalę światową. Aktualnie prowadzone są rozległe badania na kompleksie stanowisk w Mielnikach koło Czehrynia, składającym się z potężnego grodziska (200 ha powierzchni) i cmentarzyska kurhanowego (J. Chochorowski, S. Skoryj). W najbliższym czasie planowane są badania kolejnych wielkich kurhanów w rejonie Czehrynia. ZAEB bierze też udział w pracach wykopaliskowych prowadzonych przez Zakład Archeologii Klasycznej IA UJ (E. Papuci-Władyka), we współpracy z Muzeum Archeologicznym w Odessie (E. Redina), na osiedlu i nekropoli grecko-barbarzyńskiej w Koszarach koło Odessy oraz w studiach dotyczących kształtowania się synkretycznych zjawisk cywilizacyjnych w strefie oddziaływania greckiej kolonizacji nad Morzem Czarnym.

Współpraca z IA NANU w Kijowie i wspólne badania umożliwiły też zorganizowanie w Polsce wielkich wystaw archeologicznych, bazujących na zbiorach tej instytucji oraz znaleziskach uzyskanych w ramach wspólnych wykopalisk. Jedną z nich, *Złoto stepu – koczownicy Ukrainy*, zorganizowana została w 1997 roku w Muzeum Śląskim w Katowicach (autorzy: R. Abłamowicz, J. Chochorowski), druga – *Tutanchamon ukraińskich stepów*, obrazująca wyniki badań w Wielkim Kurhanie Ryżanowskim – w 1999 roku w Muzeum Archeologicznym w Krakowie (autorzy: J. Chochorowski, J. Rydzewski, S. Skoryj). Wystawie katowickiej towarzyszył katalog

*Koczownicy Ukrainy*¹⁸, stanowiący równocześnie syntetyczne opracowanie dziejów ludów koczowniczych Wielkiego Stepu od czasów prehistorycznych aż po Mongołów. Obydwie wystawy uhonorowane zostały najwyższymi nagrodami w konkursie organizowanym przez Ministra Kultury na najważniejsze wydarzenie muzealne roku.

Górny poziom piwnic Collegium Minus przed rewitalizacją z przeznaczeniem na Pracownię Źródłoznawczą

Józefa Łepkowskiego Gabinetu Archeologicznego. Spełniają one istotną rolę w procesie zdobywania wiedzy źródłoznawczej przez studentów i prawidłowego kształtowania warsztatu zawodowego archeologa, do czego w ośrodku krakowskim zawsze przywiązywano ogromną wagę.

Zakład Archeologii Epoki Żelaza kierownik: prof. dr hab. Piotr Kaczanowski¹⁹

Problematyka badań prowadzonych przez Zakład Archeologii Epoki Żelaza obejmuje studia nad okresem przedrzymskim, wpływów rzymskich i okresem wędrówek ludów na obszarach środkowo- i północnoeuropejskiego Barbaricum, tj. nad czasami od około 400 lat przed Chrystusem do pierwszych dziesięcioleci drugiej połowy VI wieku po Chrystusie. W obrębie tej bardzo szerokiej problematyki w ostatnich latach prowadzono intensywne prace nad większością kluczowych problemów tego okresu w odniesieniu do ziem polskich i terenów sąsiednich.

W zakresie problematyki okresu przedrzymskiego podjęto między innymi studia nad przemianami kulturowymi i osadniczymi w dorzeczu Odry i Wisły na przełomie III i II wieku przed Chrystusem. Należą do nich prace nad węzłowym, a jednocześnie wciąż bardzo słabo poznany zagadnieniem kształtowania się na terenie dorzeczy Odry i Wisły nowej sytuacji kulturowej w początkach młodszego okresu przedrzymskiego (M. Grygiel). W Zakładzie rozwijana jest

Pracownia Źródłoznawstwa Archeologicznego Instytutu Archeologii – po remoncie

obecnie nowatorska hipoteza podnosząca istnienie zasadniczej cezury kulturowo-osadniczej pomiędzy zanikiem kultury pomorskiej a ukształtowaniem się kultury przeworskiej. Wiele uwagi poświęcono problematyce procesu genezy kultury przeworskiej i roli, jaką w tym procesie odegrały społeczności wywodzące się ze środowiska kultury jastorfskiej. Prowadzono także badania nad zróżnicowaniem i chronologią materiałów zabytkowych związanych z kulturą jastorfską, odkrytych na terenie ziem polskich. Z wyżej wymienionymi zagadnieniami wiążą się także ściśle studia nad rolą Celtów w kształtowaniu się kultur okresu przedrzymskiego. Bardzo istotne znaczenie dla postępu tych prac mają badania wykopaliskowe prowadzone przez Zakład na osadzie w Zagórzycach w gminie Kazimierza Wielka.

Od dłuższego czasu w Zakładzie prowadzone są, właściwie przez cały zespół badaczy, studia nad rozległą problematyką kontaktów pomiędzy ludami zamieszkującymi środkowo- i północnoeuropejskie Barbaricum a państwem rzymskim. Bardzo istotne znaczenie mają zwłaszcza badania napływu importów rzymskich na wspomniane tereny. W roku 2002 zakończone zostały prace nad tomem *M-34 – Kraków*, opublikowanym w ramach prestiżowej międzynarodowej serii wydawniczej „Tabula Imperii Romani”, koordynowanej przez Union Académique Internationale²⁰. Wiele uwagi poświęcono też zagadnieniu napływu rzymskich numizmatów na obszar Barbaricum, a także problematyce opracowania nowych kryteriów identyfikacji niektórych kategorii importów (*terra sigillata*, uzbrojenie), w oparciu o cechy technologiczne. W ostatnim czasie podjęto też studia we współpracy z Instytutem Archeologii Uniwersytetu w Kopenhadze (Ulla Lund Hansen) nad znaleziskami szkieł rzymskich z osady w Jakuszowicach oraz z cmentarzyska w Opatowie.

Zasadnicze znaczenie w aktywności naukowej ZAEŻ mają badania nad zróżnicowaniem kulturowym środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie przedrzymskim, rzymskim i w okresie wędrówek ludów (P. Kaczanowski, R. Madyda-Legutko). Obejmują one dwa obszary studiów. Pierwszy z nich stanowią prace bazujące w znacznej mierze na wynikach własnych badań wykopaliskowych prowadzonych przez Zakład na terenie Małopolski. Wyniki te umożliwiły stworzenie nowego obrazu przemian kulturowo-osadniczych w strefie karpackiej i na jej obrzeżach²¹ we wspomnianych odcinkach chronologicznych, wywołanych ekspansją ludności kultury przeworskiej oraz ludności wywodzącej się z dackiego kręgu kulturowego. Drugi nurt omawianych studiów obejmuje badania nad zróżnicowaniem kulturowym w skali makroregionalnej, na całym obszarze Barbaricum. Ważnym aspektem tych prac są ustalenia odnoszące się do zagadnienia etnogenezy Słowian oraz cezury kulturowo-osadniczej na naszych ziemiach na przełomie starożytności i wczesnego średniowiecza. Studia nad chronologią okresu przedrzymskiego, rzymskiego i okresu wędrówek ludów na terenie środkowo- i północnoeuropejskiego Barbaricum prowadzone są ostatnio w oparciu o materiały zabytkowe pochodzące z dwóch

dużych cmentarzysk kultury przeworskiej, zlokalizowanych na terenie dorzecza Liswarty, tj. z Opatowa (R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega) i Mokrej (M. Biborski), województwo śląskie, oraz z osady w Jakuszowicach, województwo świętokrzyskie (J. Rodzińska-Nowak). Opracowany został nowy schemat technologiczno-typologiczny ceramiki kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, mający znaczenie ponadregionalne dla materiałów tej kultury (J. Rodzińska-Nowak)²². Na podstawie szczegółowej analizy planigraficznej nekropoli opatowskiej podjęto ponadto prace (R. Madyda-Legutko, J. Zagórska-Telega) mające na celu weryfikację ustaleń typologiczno-chronologicznych w odniesieniu do materiałów z młodszego i późnego okresu rzymskiego oraz wczesnej fazy okresu wędrówek ludów, których wyniki są istotne także dla badań nad cezurą kulturowo-osadniczą na terenie ziem polskich na przełomie starożytności i wczesnego średniowiecza.

W zakresie studiów nad uzbrojeniem z okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów podejmowano prace nad zróżnicowaniem typologiczno-chronologicznym grotyw broni drzewcowej kultury przeworskiej oraz mieczy, pochodzących z terenu środkowo- i północnoeuropejskiego Barbaricum (P. Kaczanowski, M. Biborski)²³. Na szczególną uwagę zasługują badania zmierzające do opracowania metod identyfikacji uzbrojenia pochodzenia rzymskiego w oparciu o kryteria technologiczne. W druku znajduje się monograficzne opracowanie mieczy z wielkiego depozytu bagiennego Illerup Ådal (Dania). Obecnie finalizowane są prace mające na celu przygotowanie monografii dotyczących inskrypcji na stemplach z mieczy rzymskich, pochodzących z depozytów bagiennych z terenu północnej Europy (zwłaszcza z Illerup Ådal). Kontynuowane są również studia nad przemianami uzbrojenia społeczeństw barbarzyńskich w aspekcie jego dostosowania do zmian zachodzących w uzbrojeniu armii rzymskiej, a także studia nad chronologią napływu rzymskich militariów na teren Barbaricum.

W ostatnim czasie podjęto też studia nad przemianami gospodarczymi i społecznymi na obszarze ziem polskich w okresie wpływów rzymskich i w okresie wędrówek ludów (J. Rodzińska-Nowak). Są one prowadzone w oparciu o wyniki badań wykopaliskowych podejmowanych przez Zakład na kilku osadach (Jakuszowice, Zagórzycy, Pakoszówka).

Jednym z ważniejszych zagadnień badanych ostatnio przez zespół Zakładu jest problematyka przemian w zakresie obrzędowości funeralnej społeczeństw środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów, zwłaszcza ludności tzw. kultury przeworskiej (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega). Prace te bazują na wynikach badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzyskach w mikroregionie osadniczym na terenie dorzecza Liswarty. Uwaga ta dotyczy szczególnie cmentarzyska w Opatowie, którego monografia jest obecnie przygotowywana do druku, oraz

Pracownia Źródłoznawstwa Archeologicznego Instytutu Archeologii

nekropoli w Mokrej. Studia obejmują różne aspekty ciałopalnego obrządku pogrzebowego, tj. zróżnicowanie form obiektów grobowych, identyfikację obiektów o innym charakterze, na przykład ustryn (miejsc kremacji zmarłych), praktyki w zakresie segregowania wyposażenia po zakończeniu procesu kremacji, reguły wyposażania zmarłych oraz wpływu rytuałów ludności prowincjonalnorzymskiej na zwyczaje pogrzebowe ludności barbarzyńskiej Europy. Badania te prowadzone są w ścisłej współpracy z zespołem przedstawicieli innych dyscyplin (antropologów, archeobotaników i archeozoologów).

Zespół Zakładu podejmuje też mikroregionalne studia osadnicze nad osadnictwem ludności kultury przeworskiej na terenie dorzecza Nidzicy oraz górnego dorzecza Sanu (P. Kaczanowski, R. Madyda-Legutko, E. Pohorska-Kleja, J. Rodzińska-Nowak). Ich podstawę źródłową stanowią wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych na osadach w Jakuszowicach i Zagórzycach, województwo świętokrzyskie, a także na osadach w Pakoszówce, stanowisko 1 i 26, w Sanoku, stanowisko 54, oraz na cmentarzysku w Prusieku, województwo podkarpackie. Studia te obejmują szeroki wachlarz zagadnień. Między innymi odnoszą się one do problemu przenikania ludności kultury przeworskiej w strefę karpacką oraz w dorzecze górnej Cisy, a także do penetracji obszaru położonego w górnym dorzeczu Sanu przez ludność dacką.

Bardzo aktywnie włącza się też ZAEŻ w dyskusję na temat etnogenezy Słowian oraz cezury kulturowo-osadniczej na terenie ziem polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza. Rozwijana jest w dalszym ciągu allochtoniczna koncepcja pochodzenia Słowian, sformułowana na gruncie archeologii przez prof. Kazimierza Godłowskiego²⁴. Z inicjatywy grona przedstawicieli tzw. szkoły krakowskiej w listopadzie 2001 roku odbyła się w Krakowie międzynarodowa konferencja naukowa nt. *Archeologia o początkach Słowian*, mająca znaczny oddźwięk w środowisku archeologów, historyków i językoznawców, a także w mediach. Materiały z tej konferencji zostały wydane pod redakcją prof. Piotra Kaczanowskiego i Michała Parczewskiego²⁵.

Znaczna część wspomnianych wyżej badań prowadzonych jest w ramach międzynarodowych programów badawczych. Uwaga ta dotyczy w pierwszym rzędzie studiów nad zagadnieniem kontaktów pomiędzy Rzymem a Barbaricum. Jednym z tego przykładów jest publikacja tomu *M-34 – Kraków* w serii „Tabula Imperii Romani”. Kierownik Zakładu prof. Piotr Kaczanowski jest członkiem wąskiego grona stanowiącego Komitet TIR, który koordynuje prace zmierzające do przygotowania kolejnych tomów tej serii. Innym przykładem jest włączenie się do programu mającego na celu publikację *Korpusu importów rzymskich w europejskim Barbaricum (Corpus der römischen Funde im Barbaricum)*, koordynowanego przez Römisch-Germanische Kommission Niemieckiego Instytutu Archeologicznego (RGK DAI). Podjęto także prace w ramach międzynarodowego projektu, koordynowanego przez Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (Moguncja) oraz Dział Archeologii Muzeum Miejskiego we Wrocławiu, mającego na celu nowe opracowanie grobów książęcych z III wieku po Chrystusie we Wrocławiu Zakrzowie (M. Przybyła). Ponadto Zakład uczestniczy w programie Archaeological Network – Denmark–Poland, we współpracy z Instytutem Archeologii Uniwersytetu w Kopenhadze, a także w programie opracowania wielkiego depozytu bagiennego w Illerup Ådal. Ostatnio podjęto także współpracę ze Słowacją (Archeologický

ústav, Slovenská Akademia Ved, Nitra oraz Uniwersytet w Bratysławie). W ramach współpracy z badaczami z Nitry zespół Zakładu uczestniczy w badaniach wykopaliskowych na terenie rzymskiego obozu wojskowego w Iży (Celemantia).

W ostatnim okresie powstała – powiązana z ZAEŻ – Pracownia Archeometalurgii i Konserwacji Metalu, co umożliwiło podjęcie intensywnych studiów nad rozwojem technologii produkcji wyrobów żelaznych w I–V stuleciach po Chrystusie. Pracownia ta została wyposażona w nowoczesną aparaturę badawczą (m.in. spektroskop rentgenowski do analiz chemicznych prowadzonych metodami nieniszczącymi, zestaw mikroskopów metalograficznych i mikroskopów stereoskopowych, w pełni wyposażone stoły preparatorskie, piaskarki, mikropiaskarki, szlifierki itp. oraz unikatowy aparat do pomiarów mikrotwardości różnych materiałów, a także aparat do konsolidacji produktów korozji metodą elektrolityczną). Umożliwia ona zarówno konserwację różnorodnych źródeł archeologicznych przy użyciu najnowszych stosowanych obecnie w świecie metod, jak i prowadzenie różnorodnych analiz. Są to między innymi studia nad rekonstrukcją procesów otrzymywania żelaza w starożytności oraz nad rozwojem technologii wyrobów metalowych. Doskonała aparatura oraz wielkie doświadczenie wynikające z długotrwałej współpracy naukowej z metalurgami z AGH w Krakowie spowodowały, że pracownia ta stała się uznanym w Europie centrum badań nad wspomnianymi zagadnieniami, czego wyrazem jest przekazywanie obecnie do niej, celem przeprowadzenia analiz, materiałów zabytkowych przez wiele ośrodków zagranicznych (z Niemiec, Danii, Słowacji, Szwajcarii). W pracowni prowadzone są także, jedyne jak dotąd na tę skalę w Europie, badania nad zmiennością stopy mennicznej monet rzymskich, głównie w oparciu o znaleziska z terenu Barbaricum. Z tego względu wnoszą one istotny wkład w rozwój studiów nad kontaktami handlowymi pomiędzy Rzymem i Barbaricum.

Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych kierownik: dr hab. Jacek Poleski²⁶

Zakład Archeologii Średniowiecza i Czasów Nowożytnych prowadzi badania głównie nad archeologią wczesnego (druga połowa VI – połowa XIII w.) i późnego (połowa XIII – początek XVI w.) średniowiecza. Ostatnio, dzięki zmianom organizacyjnym i personalnym, rozszerzył swoją działalność także na problematykę archeologii czasów nowożytnych, ze szczególnym uwzględnieniem archeologii miast.

Główne kierunki studiów nad wczesnym średniowieczem dotyczą zwłaszcza dziejów Słowiańszczyzny w Europie środkowej i wschodniej. Z natury rzeczy, prowadząc badania w tym zakresie, w szerokim już stopniu wkracza się na trudny teren konfrontacji wymowy źródeł archeologicznych z informacjami zawartymi w źródłach historycznych. Badacze związani z Zakładem uznają jednak nadrzędną rolę treści zawartych w źródłach pisanych nad interpretacjami wynikającymi ze źródeł archeologicznych. Kontekstem tej swoistej „konfrontacji” jest równocześnie przyjęcie nadrzędności i pierwszoplanowej roli w warsztacie naukowym archeologa, dogłębnych studiów źródłoznawczych, zgodnie z zasadą głoszoną przez niezującego już prof. Kazimierza Godłowskiego, do którego w tej kwestii archeolodzy działający w Zakładzie chętnie się odwołują.

Z takich właśnie założeń programowych wynika zasada systematycznego publikowania źródeł archeologicznych, pozyskiwanych w trakcie badań wykopaliskowych. Znaczące są w tym zakresie zwłaszcza odkrycia na najlepiej rozpoznanej osadzie wczesnosłowiańskiej z terenu Polski – w Bachórze nad Sanem (M. Parczewski) oraz na grodzisku z VIII–XI wieku w Naszacowicach nad Dunajcem (J. Poleski). Wyniki badań w Bachórze publikowane są systematycznie w postaci sprawozdań z kolejnych kampanii wykopaliskowych. Równocześnie, dla sprawniejszego publikowania różnych źródeł archeologicznych odnoszących się do wczesnosłowiańskiej fazy rozwoju kultury średniowiecznych Słowian, powołano cyklicznie wydawane czasopismo „Archaeoslavica” (red. M. Parczewski). Wyniki badań na grodzisku w Naszacowicach a także innych wczesnośredniowiecznych grodach z dorzecza górnej Wisły (Podegrodzie, Zawada Lanckorońska, Łapczyca, Damice) też doczekały się szybkiego opublikowania, między innymi w monumentalnych monografiach (J. Poleski)²⁷.

Do najważniejszych nurtów działalności naukowej ZAŚiCN należą badania nad zagadnieniami etnogenezy Słowian i początków kultury wczesnosłowiańskiej (M. Parczewski). Studia te stanowią twórczą kontynuację kierunku badawczego zapoczątkowanego w archeologii polskiej przez zmarłego przedwcześnie w 1995 roku prof. Kazimierza Godłowskiego²⁸. Dla uwypuklenia dorobku tego wybitnego badacza podjęto się reedycji jego rozproszonych w różnych wydawnictwach prac na temat pierwotnych siedzib Słowian²⁹. Wydanie to doczekało się zresztą kolejnej reedycji w Niemczech. Podsumowaniem aktualnego stanu badań nad zagadnieniami początków średniowiecznej Słowiańszczyzny w świetle badań archeologicznych stała się międzynarodowa konferencja *Archeologia o początkach Słowian*, zorganizowana w 2001 roku wraz z Zakładem Archeologii Epoki Żelaza IA³⁰.

Wielką wagę w badaniach Zakładu zajmuje też problematyka kształtowania się pogranicza etnicznego i kulturowego między wschodnią i zachodnią częścią Słowiańszczyzny (M. Parczewski). Poza studiami źródłoznawczymi i komparatywnymi, archeologiczno-historycznymi, podkreślenia wymaga – stale obecna w studiach M. Parczewskiego – refleksja metodologiczna, której owocem jest wprowadzenie do warsztatu badawczego archeologa teorii wspólnot komunikatywnych³¹.

Jednym ze stałych punktów programu naukowego Zakładu są studia nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem w Małopolsce i na terenach ościennych (M. Parczewski, J. Poleski, R. Madyda-Legutko), prowadzone we współpracy z przyrodnikami.

Kolejnym newralgicznym punktem programu badawczego ZAŚiCN są badania wczesnośredniowiecznych założeń obronnych Małopolski (J. Poleski). Ich rezultaty są podstawą studiów nad dziejami Małopolski w fazie plemiennej i wczesnoplemiennej, szczególnie nad funkcjonowaniem tzw. wielkich grodów Wiślan i Łędzian. Ważnym elementem oceny wyników badań nad

chronologią tych obiektów są oznaczenia dendrochronologiczne, będące rezultatem wieloletniej, bliskiej współpracy z przyrodnikami (J. Poleski, M. Krapiec). Istotnym aspektem tych prac są też studia nad wczesnośredniowieczną architekturą obronną, bazujące na starannej analizie odkrywanych w trakcie wykopalisk układów stratygraficznych i tworzonych komputerowo symulacjach wizualnych (J. Poleski).

Przedmiotem studiów podejmowanych przez Zakład w ostatnim czasie są także podstawy datowania wczesnośredniowiecznych źródeł archeologicznych, kontakty interregionalne mieszkańców wczesnośredniowiecznej Małopolski, a także problemy konfrontacji wymowy źródeł historycznych i archeologicznych w odniesieniu do dziejów Małopolski na przełomie I i II tysiąclecia (J. Poleski).

W ostatnim okresie problematyka badawcza zakładu została poszerzona o zagadnienia archeologii późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. Ważne miejsce w tej problematyce zajmują zagadnienia związane z archeologią miast. To znaczne poszerzenie zakresu badań jest z jednej strony skutkiem zaangażowania się Instytutu w ostatnim czasie w badania wykopaliskowe na terenie

Dolny poziom piwnic Collegium Minus przed rewitalizacją z przeznaczeniem na salę odczytową

średniowiecznej zabudowy Krakowa i Kazimierza (m.in. w rejonie średniowiecznych budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego: Collegium Maius, Collegium Minus, ale także Collegium Novum, Collegium Wróblewskiego, jak również Rynku Głównego, Gródka czy klasztoru Augustianów – D. Niemiec). Zgodnie z zasadami działania przyjętymi przez Zakład, z badań tych przygotowywane są i publikowane systematycznie obszerne sprawozdania. Z drugiej zaś strony zaangażowanie to wynika z wielkiego – aktualnie – zainteresowania studentów wyborem tej właśnie specjalizacji. W efekcie Instytut podjął starania o rozbudowę składu personalnego Zakładu, angażując do pracy w 2006 roku kilku młodych archeologów, utworzył specjalne seminarium magisterskie³² i dynamicznie rozpoczął intensywne badania, tak teoretyczne, jak i wykopaliskowe. Te ostatnie koncentrują się na średniowiecznych zamkach Jury Krakowsko-Częstochowskiej oraz – oczywiście – na terenie Krakowa. Dotyczą one głównie dwóch problemów: początków miast na terenie ziemi krakowskiej (D. Niemiec) oraz ziemi sandomierskiej i sanockiej (M. Wojenka). Podjęte zostały także szerokie studia teoretyczne dotyczące problematyki organizacyjno-prawnej powstawania zespołów miejskich, sakralnych itp. w średniowieczu (P. Nocuń). Poza ożywioną współpracą krajową w tej dziedzinie badań nawiązano kontakty robocze z zachodnioeuropejskimi ośrodkami badań w zakresie – bardzo dynamicznie rozwijającej się w świecie – archeologii postmedievalnej i podjęto współpracę z Uniwersytetem w Tell Awiwie, w ramach której pracownicy Zakładu biorą udział w międzynarodowym programie badań na terenie twierdzy krzyżowców w Apollonia-Arsuv nad Morzem Śródziemnym w Izraelu.

Z problematyką archeologii czasów nowożytnych związane są też badania wykopaliskowe prowadzone wiele lat przez IA

na Spitsbergenie oraz studia nad materiałami z tych badań (J. Chochorowski). Dotyczą one problemu działalności w tej strefie zachodnioeuropejskich wielorybników i rosyjskich łowców morsa w XVII–XVIII wieku³³.

Zakład Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu kierownik: prof. dr hab. Joachim Śliwa³⁴

Zakład Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu został powołany formalnie decyzją Senatu UJ w 1998 roku, a powstał w wyniku podziału wcześniejszego Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej IA, którym – do roku 1978 – kierowała profesor M.L. Bernhard,

a po jej przejściu na emeryturę (do momentu podziału w 1998 r.) – prof. dr hab. Joachim Śliwa. Fakt ten w sposób symboliczny kończy zresztą pewien okres w dziejach uniwersyteckiej archeologii śródziemnomorskiej po stu latach jej rozwoju. W roku 1997 obchodzono bowiem jubileusz 100-lecia archeologii śródziemnomorskiej na naszej Uczelni (i jednocześnie w Polsce). Z tej okazji zorganizowana została międzynarodowa sesja naukowa, której pokłosiem jest dwutomowa publikacja³⁵. Do momentu podziału aktywność dwóch głównych nurtów w obrębie archeologii śródziemnomorskiej w IA była w większym stopniu zintegrowana. Przykładem tego jest przygotowanie w 1992 roku, wspólnym wysiłkiem profesorów: Joachima Śliwy i Janusza Ostrowskiego, nowej edycji klasycznego dla polskiej tradycji badań w zakresie archeologii śródziemnomorskiej dzieła Stanisława Kostki Potockiego *O sztuce u dawnych z 1815 roku*, opatrzonego wyczerpującym komentarzem i objaśnieniami³⁶. Rozwój badań, struktury Zakładu i pogłębiająca się specjalizacja w obrębie tej dyscypliny podyktowały jednak inne rozwiązania organizacyjne.

Zagadnienia dotyczące zakresu Archeologii Egiptu i Bliskiego Wschodu – oprócz zagadnień związanych z archeologią klasyczną, tj. Grecji i Rzymu – zostały szeroko włączone do programu nauczania oraz programu badawczego dawnego Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej z inicjatywy prof. Joachima Śliwy. To właśnie jego badania skierowane były na problematykę archeologii i sztuki Egiptu oraz Bliskiego Wschodu. Były one również po-partę udziałem w wykopaliskach (El-Tarif, 1978). Ważny element w ówczesnych badaniach Zakładu stanowiły też wykopaliska prowadzone w Qasr el-Sagha na stanowisku z okresu Średniego Państwa i II Okresu Przejściowego (J. Śliwa, 1979–1988). W tym czasie podjęto także intensywne studia nad sztuką i architekturą tego okresu (J. Śliwa). Prowadzono też rozległe badania teoretyczne, zwłaszcza nad tzw. amuletami pieczętnymi, które podsumowano trzema publikacjami książkowymi³⁷. Pokrewny nurt stanowiły studia nad tzw. gemmami magicznymi/gnostycznymi, które zresztą są nadal kontynuowane. Prowadzono intensywne badania nad opracowaniem zabytków starożytnych z kolekcji krakowskich, wraz z poszukiwaniami dotyczącymi proveniencji kilku grup zabytków. W jakimś

stopniu zwieńczeniem tych badań było opracowanie podręcznika na temat archeologii Bliskiego Wschodu³⁸. W ramach zagadnień dotyczących Egiptu podjęto też istotne studia nad początkowymi etapami w dziejach sztuki egipskiej (K. Ciałowicz). Ten nurt badawczy stał się z czasem niezwykle istotny, prowadząc do zainicjowania samodzielnych badań wykopaliskowych na terenie Egiptu (K. Ciałowicz).

Po utworzeniu ZAEiBW jeden z najistotniejszych problemów w podejmowanych pracach stanowią badania nad początkami państwa egipskiego. Wyrazem tego są dwie publikacje książkowe dotyczące tego problemu³⁹ oraz zorganizowana z inicjatywy Zakładu międzynarodowa konferencja naukowa nt. *Origin of the State. Predynastic and Early Dynastic Egypt* (Kraków 2002). Jej uczestnicy podjęli wówczas decyzję o organizowaniu takich spotkań tematycznych co trzy lata⁴⁰.

W 1998 roku (a więc w roku utworzenia Zakładu) podjęte zostały – we współpracy z Muzeum Archeologicznym w Poznaniu – prace wykopaliskowe we wschodniej części Deltę egipskiej, na stanowisku Tell el-Farcha. Obiekt ten, datowany na około 3600–2600 lat przed Chrystusem, stanowi obecnie najważniejsze stanowisko w Delcie związane z badaniami nad początkami państwa egipskiego. Jego ranga polega na odkryciu licznych konstrukcji i pozostałości architektonicznych, między innymi rezydencji namiestnika nagadyjskiego (ok. 3300–3200 r. przed Chr.), centrum administracyjno-kultowego z początków I dynastii oraz najstarszej mastaby egipskiej (datowanej na okres protodynastyczny) czy też najstarszego w świecie centrum browarniczego z połowy IV tysiąclecia przed Chrystusem. Badania wykopaliskowe są w toku; ze względu na regularnie ukazują się na ich temat kompetentne opracowania. Przystąpiono również, oprócz obszernych corocznych raportów, do publikowania w języku angielskim podstawowej serii znalezisk pochodzących z tego stanowiska (w 2005 r. ukazał się pierwszy tom dotyczący ceramiki, opracowany przez dr. Mariusza Juchę).

Wynikiem zaangażowania się Zakładu w badania wykopaliskowe w Egipcie jest również udział w międzynarodowej akcji ratowania stanowisk i zabytków archeologicznych w rejonie IV katarakty nilowej w Sudanie. We współpracy z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW prowadzone są prace wykopaliskowe na dwóch stanowiskach z udziałem pracowników i doktorantów Zakładu.

Ważną rolę w bieżących pracach i planach Zakładu odgrywią oczywiście nadal studia nad sztuką i archeologią Egiptu epok późniejszych. Szczególne miejsce zajmują tu prace nad skarabeuszami i innymi amuletami pieczętnymi. W ramach tego projektu przygotowano opracowanie dotyczące zabytków tej serii z kolekcji Zygmunta Freuda (1856–1939), przechowywanej w Londynie⁴¹, oraz ogólniejszą publikację obejmującą całokształt zagadnienia⁴². Również w porozumieniu z międzynarodowymi organizacjami naukowymi (m.in. z Uniwersytetem w Weronie) przygotowywany

Sala „gotycka” Collegium Minus po rewitalizacji sfinansowanej przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej

jest oddzielny tom seryjnego wydawnictwa „Sylloge Gemmarum Gnosticarum” (J. Śliwa), oparty na zabytkach z kolekcji krakowskich.

W ramach studiów nad recepcją tradycji cywilizacji starożytnego Egiptu w kręgu społeczeństw nowożytnej Europy w XVI–XX wieku prowadzone są między innymi kwerendy dotyczące sylwetek „protoegiptologów” – Giovanniego Nardiego (ok. 1580 – ok. 1655) i Andreea Gryphiusa (1616–1664; J. Śliwa).

Oddzielny temat, w którego przygotowanie zaangażowany jest spory zespół pracowników i współpracowników ZAEiBW, związany jest z losami części kolekcji dawnego Gabinetu Archeologicznego UJ, którego zbiory domagają się opracowania, w miarę możliwości odtworzenia proveniencji zabytków oraz przypomnienia sylwetek ofiarodawców. Niedawno ukazała się publikacja książkowa dotycząca tej kolekcji.

Warto też wspomnieć, iż z inicjatywy pracowników Zakładu wydano książkę pamiątkową związaną z jubileuszem 60-lecia urodzin prof. Joachima Śliwy⁴³. Skład autorski tej książki świadczy również o rozległych kontaktach międzynarodowych i o uznaniu, jakim cieszy się zespół badaczy skupionych w tym Zakładzie.

Zakład Archeologii Klasycznej
kierownik:
prof. dr hab. Ewdoksia Papuci-Władyka⁴⁴

Zakład Archeologii Klasycznej IA, przejęty w 2005 roku przez prof. Ewdoksię Papuci-Władykę, wcześniej – od momentu powstania w 1998 roku – kierowany był przez prof. Janusza A. Ostrowskiego⁴⁵. Zgodnie z istniejącą od XIX wieku tradycją i nazwą, prowadzone są w nim badania nad archeologią i sztuką starożytnej Grecji, Cypru i Rzymu oraz oddziaływaniem kultur klasycznych na tereny środkowo- i wschodnioeuropejskiego Barbaricum. Jeszcze w obrębie dawnego Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej, przed jego podziałem (poza problematyką uprawianą przez prof. M.L. Bernhard), podejmowano intensywne studia teoretyczne i źródłoznawcze w zakresie archeologii i sztuki starożytnej Grecji i Rzymu. Należały do nich na przykład studia nad antycznymi sarkofagami oraz problemem personifikacji w sztuce rzymskiej (J.A. Ostrowski), a także badania w zakresie malarstwa wazowego, jak również studia nad ceramiką hellenistyczną (E. Papuci-Władyka). Istotnym elementem aktywności był też udział w akcjach badawczych na terenie Bułgarii (J.A. Ostrowski) czy na Cyprze (E. Papuci-Władyka).

Od momentu wydzielenia ZAK działalność naukowa jego pracowników skupia się głównie na dwóch ważnych nurtach badawczych, które są reprezentatywne przede wszystkim dla tradycji uprawiania archeologii klasycznej na UJ, a rzadko – w zasadzie – podejmowane przez archeologów klasycznych w innych polskich ośrodkach akademickich. Tak więc w zakresie archeologii starożytnej Grecji i Cypru największy nacisk położony jest na badania ceramiki greckiej i cypryjskiej, w tym również ceramiki okresu hellenistycznego, której poświęcano dotąd bardzo mało uwagi. W ramach tej problematyki przygotowywana jest nowa edycja przedwojennych polskich tomów prestiżowej międzynarodowej serii „Corpus Vasorum Antiquorum” (współpraca z Polską Akademią Umiejętności pod auspicjami Union Académique International). Szczególnym zainteresowaniem pracowników Zakładu

cieszy się nie tylko ceramika hellenistyczna, ale szerzej – sztuka okresu hellenistycznego, zwłaszcza badania ikonograficzne w zakresie sztuki greckiej oraz sztuki regionów znajdujących się pod wpływem helleńskim. Istotnym elementem tej działalności było opublikowanie podręcznika poświęconego sztuce greckiej⁴⁶.

Ważną rolę, zwłaszcza w podejmowaniu studiów źródłoznawczych nad ceramiką grecką, odgrywa też aktywny udział Zakładu w badaniach prowadzonych przez Uniwersytet Warszawski w miejscowości Nea Pafos na Cyprze, gdzie aktualnie odkrywana jest centralna część miasta hellenistycznego i rzymskiego (E. Papuci-Władyka, G. Łączek). W ramach tego projektu pracownicy Zakładu utrzymują intensywne kontakty robocze zwłaszcza z greckimi, cypryjskimi, niemieckimi i francuskimi placówkami badawczymi. W oparciu o nie prowadzone są także intensywne starania mające na celu podjęcie badań wykopaliskowych na terenie samej Grecji oraz w Italii (tu we współpracy z niemieckimi partnerami).

Drugi ważny nurt badawczy to problemy rozwoju greckiego osadnictwa na północnych wybrzeżach Morza Czarnego i greckiej presji cywilizacyjnej w tej strefie, powiązanej ze zjawiskiem tzw. wielkiej kolonizacji. Przedmiotem zainteresowania są też zagadnienia obrządku pogrzebowego, a szczególnie greckie cmentarzyska kurhanowe znajdujące się na tych terenach (W. Machowski). Niezwykle istotne znaczenie dla badań nad tą tematyką miało podjęcie przez Zakład już w 1998 roku, tj. w momencie jego powstania, stacjonarnych badań wykopaliskowych na stanowisku Koszary nad Morzem Czarnym, na wschód od Odessy (E. Papuci-Władyka). Badania te prowadzone są we współpracy z Muzeum Archeologicznym w Odessie (E. Redina) przy udziale ukraińskich i polskich badaczy, studentów i doktorantów. Przedmiotem prac wykopaliskowych są relikty osady greckiej z okresu późnoklasycznego i wczesnohellenistycznego (E. Papuci-Władyka, J. Bodzek), a także wielka nekropola grecko-barbarzyńska (J. Chochorowski i W. Machowski) oraz eschara – ołtarz ofiarny na wolnym powietrzu.

W zakresie archeologii starożytnego Rzymu badania koncentrują się przede wszystkim na kwestiach ikonografii rzymskiej (zwłaszcza personifikacjach antycznych) i jej związku z wydarzeniami politycznymi oraz na ikonografii rzymskich sarkofagów (tak pogańskich, jak i wczesnochrześcijańskich), a także na dziejach Azji Mniejszej w okresie grecko-rzymskim (J.A. Ostrowski)⁴⁷. W związku z prowadzonymi zajęciami dydaktycznymi rozwijane są również badania nad recepcją kultury antycznej w sztuce nowożytnej Europy.

Szeroko zakrojone są badania numizmatyczne, obejmujące mennictwo greckie (zwłaszcza małoazjatyckie) i rzymskie (J. Bodzek). Przygotowywana jest rozprawa poświęcona studiom porównawczym nad monetami Licji i Cylicji. Opracowywane są też znaleziska monet antycznych z terenu Polski. We współpracy z PAU i Muzeum Narodowym w Krakowie przygotowywany jest – w ramach międzynarodowej serii „Sylloge Nummorum Graecorum” – tom poświęcony monetom pochodzącym z mennic północnego wybrzeża Morza Czarnego, a znajdującym się w kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie⁴⁸. Opracowano również dzieje i kulturę skalnej stolicy nabatejskiej – Petry (W. Machowski)⁴⁹.

Inny kierunek badań prowadzonych przez ZAK to problematyka dziejów polskiej archeologii klasycznej i historii polskiego kolekcjonerstwa zabytków antycznych. Instytut Archeologii posiada

własny niewielki zbiór zabytków starożytnych, w tym greckich i rzymskich, pochodzący z dawnego Gabinetu Archeologicznego UJ. Na jego powstanie złożyły się dary wielu wybitnych Polaków (m.in. Józefa Ignacego Kraszewskiego, Jana Matejki, Stanisława Tarnowskiego, a przede wszystkim Władysława Czartoryskiego). Pracownicy Zakładu uczestniczą również w opracowywaniu i publikacji zabytków znajdujących się w innych polskich i zagranicznych zbiorach muzealnych w Wielkiej Brytanii, na Cyprze i we Włoszech.

Z realizacją różnego rodzaju programów naukowych związany jest też udział pracowników Zakładu (E. Papuci-Władyka, J. Bodzek) w organizacji wystaw archeologicznych, jak na przykład wystawy *Wazy greckie ze zbioru Instytutu i monety z kolekcji Hutten-Czapskiego*, eksponowanej w Muzeum xx. Czartoryskich w Krakowie (1999), czy *Ceramika grecka ze zbiorów Instytutu Archeologii UJ* (2002), a także współpraca przy organizacji wielkiej wystawy, eksponowanej w Muzeum Narodowym w Krakowie: *Skarby znad Morza Czarnego – Złoto, rzeźba, ceramika z kolekcji Muzeum Archeologicznego w Odessie* (Kraków 2006). Wystawie tej towarzyszyła ekspozycja fotografii z wykopalisk w Koszarach pt. *W poszukiwaniu skarbów. Polsko-ukraińskie badania archeologiczne w Koszarach koło Odessy (1998–2005)*. W Instytucie Archeologii zorganizowano, także przy tej okazji, międzynarodową konferencję *Pontica. Najnowsze badania greckich kolonii północnych wybrzeży Morza Czarnego*, z udziałem badaczy z Polski, Ukrainy, Wielkiej Brytanii i Cypru, z której materiały zostaną opublikowane w roku bieżącym.

Z inicjatywy pracowników Zakładu wydano również księgę pamiątkową związaną z jubileuszem 60-lecia urodzin prof. Janusza A. Ostrowskiego⁵⁰. Również w tym przypadku skład autorski tej książki jest ilustracją skali kontaktów i uznania, jakim cieszy się zespół badaczy skupionych w ZAK.

Pracownia Archeologii Nowego Świata **kierownik: prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski⁵¹**

Historia zainteresowań problematyką archeologii Nowego Świata w ośrodku krakowskim sięga lat 70. ubiegłego wieku. Prowadzone wówczas badania nad preceramicznymi kulturami Wielkich Antyli i odkrycie w Jaskini Levisa na Kubie najstarszych śladów osadnictwa w basenie Morza Karaibskiego z okresu IV tysiąclecia przed Chrystusem zaowocowały wydaniem monografii Janusza K. Kozłowskiego *Preceramic Cultures in the Caribbean*, która wciąż jest podstawową syntezą prehistorii basenu Morza Karaibskiego. W tych czasach rozpoczęto też polskie badania w Andach peruwiańskich, które wniosły istotny wkład w studia osadnicze nad prekolumbijskim osadnictwem na tych terenach. Również w latach 70. opublikowano w Krakowie trzy tomy serii „Polish Contributions in New World Archeology”. W latach 80. ukazały się natomiast opracowania H.G. Bandiego i Janusza K. Kozłowskiego dotyczące początków zasiedlenia Nowego Świata, które przyniosły ważne argumenty na korzyść tzw. długiej chronologii (tj. zasiedlenia Ameryki przez co najmniej trzy fale migracyjne w okresie od około 30 tys. do około 10 tys. lat temu). Hipotezy te, oparte na argumentach archeologicznych, zostały w ostatnich latach potwierdzone przez badania paleogenetyczne.

Utworzona ostatnio w Instytucie Archeologii UJ Pracownia Archeologii Nowego Świata nawiązuje w dużej mierze do tych właśnie tradycji. Będzie ona koncentrować swoje zaintereso-

wania na kulturach Mezoameryki i Ameryki Północnej. Jako młoda placówka naukowa z jednej strony chce nawiązywać do wcześniejszych tradycji badań podejmowanych w środowisku krakowskim, z drugiej zaś sięgać po tematy nowe, które pozwolą jej zwrócić na siebie uwagę świata nauki a także zrealizować prace umożliwiające awans naukowy młodej kadry.

Tym nawiązaniem do wcześniejszych badań jest rozszerzenie prac w ramach klasycznego tematu „zasiedlenie Ameryki” (J.K. Kozłowski). Chodzi tu o podjęcie studiów porównawczych nad kulturami paleoindiańskimi Ameryki i kulturami górnego paleolitu Eurazji, w tym: ocenę modeli adaptacji obserwowanych w strefie peryglacjalnej ostatniego zlodowacenia w kompleksie graweckim w Europie i w kulturze Clovis w Ameryce Północnej, a także strategii łowców mamutów północnej Eurazji i Ameryki, oraz porównanie systemów zaopatrzenia w surowce kamienne w górnym paleolicie Europy środkowo-wschodniej i systemów zaopatrzenia u ludów paleoindiańskich Ameryki Północnej.

Nurtem dotąd w zasadzie nieeksplorowanym na gruncie polskiej archeologii będą natomiast badania nad klasycznymi cywilizacjami Mezoameryki (J. Żrałka, W. Koszkuł). Najważniejsze z podjętych tematów to: kultura Olmeków i początek cywilizacji w Mezoameryce; osadnictwo Majów we wczesnym okresie klasycznym w centralnym Petenie w Gwatemali; wpływ Teotihuacanu na terenach Majów; badania nad schyłkowym okresem klasycznym i problemem upadku kultury Majów oraz badania nad ceramiką schyłkowo-klasyczną w głównych ośrodkach Majów.

Podstawą aktywności badawczej dotyczącej Mezoameryki są przede wszystkim badania terenowe, prowadzone od roku 1999 w Gwatemali w ramach współpracy z Projektem Triángulo oraz Instytutem Antropologii i Historii Gwatemali (J. Żrałka, W. Koszkuł). Pracownicy PANŚ brali między innymi udział w badaniach i opracowaniach stanowisk Nakum, Yaxha i Naranjito, co pozwoliło na ukończenie pracy doktorskiej Jarosława Żrałki na temat osadnictwa ze schyłkowego okresu klasycznego i upadku ośrodków kultury Majów w północno-wschodniej Gwatemali.

W trakcie wspomnianych badań dokonano między innymi odkrycia struktur architektonicznych typu *talud-tablero* jak również obsydianu importowanego z centralnego Meksyku, co pozwoliło na postawienie hipotezy o wpływach kultury Teotihuacanu na południowe Niziny zajęte przez Majów. Ten nowatorski temat zostanie rozpracowany w przygotowywanej aktualnie rozprawie doktorskiej (W. Koszkuł).

W 2006 roku PANŚ podjęła własne badania w Nakum, już jako samodzielna misja Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ich celem jest między innymi poznanie charakteru wpływów kultury Teotihuacanu na ten obszar południowych Nizin oraz podjęcie studiów nad przyczynami upadku kultury Majów na tym terenie. Już w pierwszym sezonie badawczym misja ta dokonała istotnych poznawczo odkryć.

Obok badań prowadzonych i planowanych w Gwatemali badacze związani z Pracownią Archeologii Nowego Świata uczestniczyli w pracach archeologicznych realizowanych na terenie Meksyku i Belize.

Kolejnym nowatorskim dla polskiej archeologii nurtem badań są interdyscyplinarne studia dotyczące archeologii i historii południowego zachodu oraz Wschodniego Obszaru Leśnego Ameryki Północnej (R. Palonka). Obejmują one między innymi – istotny z punktu widzenia metodologii

Działalność naukowo-badawcza i dydaktyczna prowadzona w obrębie poszczególnych Zakładów nie wyczerpuje oczywiście całej aktywności Instytutu. Znaczna jej część siłą rzeczy pozostaje poza ich obrębem, jak choćby przedsięwzięcia związane z aktywnością wydawniczą. Instytut wydaje aktualnie serię „Recherches Archaeologiques” (od 1968 r.; red. W. Blajer, J. Poleski), poświęconą publikowaniu – w językach kongresowych – wstępnych raportów z badań wykopaliskowych prowadzonych przez pracowników w kraju i za granicą. Z powodów finansowych w latach 90. ubiegłego stulecia roczny cykl wydawniczy został naruszony, stąd też ostatnio zostały wydane zbiorczo zaległe raporty w tomach o zmienionej szacie graficznej. W ostatnim czasie wznowiono też, przerwane również w latach 90., wydawanie serii „Prace Archeologiczne” (od 1960 r.; red. J. Chochorowski), w ramach której publikowane będą duże prace (monografie itp.) powstałe w Instytucie (w tym prace doktorskie). Od 2003 roku, wspólnie z Uniwersytetem Harvarda (USA)¹, IA wydaje „Eurasian Prehistory” (red. J.K. Kozłowski). Planuje się też wznowienie serii „Archeologia Interregionalis” (red. J.K. Kozłowski), która powstała jako wydawnictwo programu resortowego koordynowanego przez Instytut w latach 70. i 80. ubiegłego wieku. Poza tym Instytut wydaje pojedyncze prace zbiorowe lub indywidualne, w zależności od aktualnych potrzeb i możliwości.

W ostatnich latach kadra Instytutu (jako autorzy lub współautorzy) włożyła spory wysiłek w przygotowanie w różnych wersjach opracowań o charakterze popularnonaukowym lub wręcz podręcznikowym. Do takich przedsięwzięć należą między innymi: *Wielka Historia Polski* wydana przez Oficynę Wydawniczą FOGRA (t. 1, *Najdawniejsze dzieje ziem polskich*, Kraków 1998, P. Kaczanowski, J.K. Kozłowski); *Wielka Historia Świata* wydana przez Wydawnictwo PINNEX (t. I–VII, Kraków 1999–2001, współautor J. Poleski); *Encyklopedia Historyczna Świata* wydana przez Agencję Publicystyczno-Wydawniczą OPRES (t. I, *Prehistoria*, Kraków 1999–2000, J. Chochorowski, P. Kaczanowski, J.K. Kozłowski; t. II/1, *Starożytność*, K.M. Ciałowicz, A. Krawczuk, J.A. Ostrowski, J. Śliwa); *Wielka Historia Świata* wydana przez Oficynę Wydawniczą FOGRA, (t. I, *Świat przed „rewolucją” neolityczną*, Kraków 2004–2005, J.K. Kozłowski, t. II, *Stary i Nowy Świat. Od „rewolucji” neolitycznej do podbojów Aleksandra Wielkiego*, współautorzy: J. Chochorowski, K.M. Ciałowicz, J.K. Kozłowski, J.A. Ostrowski, J. Śliwa, J. Żrałka, t. III, *Świat okresu cywilizacji klasycznych*, współautorzy: P. Kaczanowski, J.A. Ostrowski, J. Żrałka), a także wiele innych. Instytut podjął też prace nad przygotowaniem własnej serii podręczników akademickich, które będą – przynajmniej w części – posiadały walor opracowań popularnonaukowych.

Własne publikacje są podstawą wymiany wydawniczej, która w dużej mierze zapewnia gromadzenie zasobów bibliotecznych. W tym zakresie Instytut posiada stałą wymianę z ponad 70 partnerami krajowymi i ponad 220 zagranicznymi. Bliską, roboczą współpracę w zakresie realizacji różnorodnych przedsięwzięć naukowo-badawczych Instytut utrzymuje z ponad 40 partnerami zagranicznymi. Duża ich część jest realizowana na podstawie formalnych umów.

JCH

¹ Konkretnie z: American School of Prehistoric Research. Peabody Museum of Archaeology and Ethnology.

badania – problem konfrontacji źródeł archeologicznych, historycznych i etnograficznych w badaniach nad społeczeństwami neandertalskimi Ameryki Północnej. Z podjętej tematyki do najważniejszych należą studia dotyczące: struktury i organizacji społecznej neandertalskich kultur Wschodniego Obszaru Leśnego; archeologicznych kultur południowego zachodu Ameryki Północnej i ich relacji z cywilizacjami Mezoameryki oraz archeologii historycznej Irokezów. W ramach tej tematyki w PANŚ realizowana jest obecnie praca doktorska (R. Palonka) oparta na analizie materiałów archeologicznych, źródeł etnograficznych i historycznych z obszaru południowego zachodu Stanów Zjednoczonych. Celem pracy jest opracowanie źródeł dotyczących kultury Anasazi, szczególnie z rejonu Mesa Verde w Kolorado, pod kątem rekonstrukcji struktury społecznej tych grup kulturowych oraz przyczyn ich zaniku w XIII wieku. Jej autor uczestniczył już w badaniach stanowisk na Wschodnim Obszarze Leśnym Ameryki Północnej (Cahokia), a od 2006 roku bierze czynny udział w projekcie realizowanym przez Crow Canyon Archaeological Center w Cortes w Kolorado. Projekt ten będzie realizowany przez kolejne sześć lat.

Dla uzyskania forum, niezbędnego między innymi dla publikowania wyników badań i prowadzenia dyskusji naukowej, podjęto – zakończone powodzeniem – starania o przejęcie od PAN praw do serii „Polish Contributions in New World Archaeology” oraz wyrażenie zgody na publikowanie następnych tomów tej serii pod auspicjami i w ramach współpracy UJ z PAU. Trzeba tu też podkreślić, iż – w ostatnim czasie – prof. Janusz K.

Kozłowski, kierownik Pracowni, został powołany przez Union Académique Internationale na głównego koordynatora projektu edytorsko-badawczego UAI *Corpus Antiquitatum Americanensium*, którego celem jest publikacja zbiorów klasycznych kultur prekolumbijskich rozproszonych w kolekcjach europejskich i amerykańskich. W projekcie bierze udział Polska Akademia Umiejętności, która w ostatnich latach opublikowała pełne opracowanie kolekcji Klugera z Peru, a obecnie przystępuje do publikacji wyników polskich prospekcji terenowych w Andach peruwiańskich. W efekcie na zespole skupionym w PANŚ pod kierunkiem prof. Kozłowskiego spoczywać będzie – sprawowana wspólnie z PAU – opieka naukowa nad polską serią „Corpus Antiquitatum Americanensium”, a w szczególności nad tomami dotyczącymi studiów nad osadnictwem Inków w Andach peruwiańskich. W ramach „Corpus Antiquitatum Americanensium” podjęta zostanie między innymi współpraca międzynarodowa w zakresie przygotowania opracowań dotyczących kolekcji amerykańskich w muzeach europejskich (Hiszpania, Niemcy, Włochy, Belgia).

W związku z ogromnym zainteresowaniem studentów archeologią Nowego Świata rozpoczęto też prace nad przygotowaniem podręczników akademickich, których brak w literaturze polskiej i środkowoeuropejskiej jest bardzo dotkliwie odczuwalny. Przedsięwzięcie to będzie realizowane we współpracy z innymi ośrodkami prowadzącymi badania w tym zakresie.

Jan Chochorowski

- ¹ Za przygotowanie materiałów i pomoc w zredagowaniu tego artykułu serdecznie dziękuję prof. prof. M. Gedlowi, B. Ginterowi, P. Kaczanowskiemu, J.K. Kozłowskiemu, J. Pole-skiemu, E. Papuci-Władyce, J. Śliwie. Zyczącą pomoc w technicznym opracowaniu tekstu okazał mi mgr K. Dziegielewski.
- ² Tj. w tym wypadku starożytnej Grecji i Rzymu.
- ³ W Zakładzie zatrudnieni są też: prof. dr hab. Paweł Valde-Nowak, dr hab. Krzysztof Sobczyk, dr Marek Nowak i mgr Barbara Drobniiewicz. Ponadto z Zakładem tym nadal współpracuje prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski, który od 2005 r. pełni równocześnie funkcję kierownika Pracowni Archeologii Nowego Świata. Z Zakładem Archeologii Epoki Kamienia związana jest również mgr Barbara Witkowska – doktorantka ze stypendium.
- ⁴ *Excavation in the Bacho Kiro Cave (Bulgaria). Final Report*, red. J.K. Kozłowski, Warszawa 1982, ss. 178.
- ⁵ *Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria*, red. B. Ginter, J.K. Kozłowski, J.-L. Guadelli, H. Laville, vol. 1, cz. 1, Kraków 1992, vol. 1, cz. 2, Kraków 1992, ss. 501; vol. 1, cz. 2, Kraków 1994, ss. 335; vol. 2, cz. 1, Kraków, 2000, ss. 418.
- ⁶ Uważana dawniej za najstarszą jednostkę kulturową związaną z anatomicznie współczesnym człowiekiem.
- ⁷ Brak dostępu do roślinnego pożywienia w momentach silnego zamarzania pokrywy śnieżnej w warunkach strefy peryglacjalnej.
- ⁸ W Zakładzie tym zatrudnieni są ponadto: dr hab. Wojciech Blajer, dr Anna Gawlik, mgr Barbara Szybowicz, mgr Roman Szczerba, mgr Karol Dziegielewski, mgr Piotr Godlewski i mgr Michał Mazur. Ponadto z Zakładem jest związany mgr Marcin Przybyła – doktorant ze stypendium. Mimo przejścia na emeryturę w 2004 r. nadal aktywnie współpracuje z tym zespołem prof. dr hab. Marek Gedl, który do 2006 r. prowadził jeszcze wykłady kursowe i seminarium magisterskie.
- ⁹ Warto tu dodać, iż w związku z jubileuszem 60-lecia urodzin prof. M. Gedla wydano książkę pamiątkową (*Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi*, red. J. Chochorowski, Kraków 1996, ss. 527). Skład autorski tej książki, w którym znalazły się nazwiska najwybitniejszych badaczy epoki brązu z całej Europy, stanowi podkreślenie autorytetu prof. M. Gedla wśród badaczy europejskich.
- ¹⁰ M. Gedl, *Kultura łużycka*, Kraków 1975, ss. 171 + 35 tabl. i 4 mapy; *idem*, *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie*, wydanie III poprawione, Kraków 1985, ss. 489.
- ¹¹ *Beiträge zur Deutung der Bronzezeitlichen Hort- und Grabfunde in Mitteleuropa* (red. W. Blajer), Kraków 1997, ss. 254; W. Blajer, *Skarby z wczesnej epoki brązu na ziemiach polskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, ss. 300; *idem*, *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich*, Kraków 1999, ss. 475; *idem*, *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków 2001, ss. 427 + 8 map.
- ¹² M. Gedl, *Cmentarzysko z epoki brązu w Zbrojewsku*, Kraków 1999, ss. 184. Obecnie badania na tym stanowisku kontynuowane są przez K. Dziegielewskiego i B. Szybowicz.
- ¹³ M. Gedl, *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórz-Chodorówce*, Kraków 1994, ss. 358 + 138 tabl.
- ¹⁴ M. Gedl, *Cmentarzysko halsztackie w Kietrzy, pow. Głubczyce*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973, ss. 377; *idem*, *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrzy*, t. I, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, ss. 187; *idem*, *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrzy*, t. II, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, ss. 257; *idem*, *Groby z młodszego okresu epoki brązu na cmentarzysku w Kietrzy*, Kraków 1989, ss. 129 + 83 tabl.; *idem*, *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzy (I)*, Kraków 1991, ss. 136 + 58 tabl.; *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzy (II)*, Kraków 1992, ss. 120 + 59 tabl.; *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzy (III)*, Kraków 1996, ss. 163 + 101 tabl.
- ¹⁵ M. Gedl, *Stufengliederung und Chronologie des Gräberfeldes der Lausitzer Kultur in Kietz*, Warszawa – Kraków 1979, ss. 120.
- ¹⁶ J. Chochorowski, *Ekspanja kimmeryjska na tereny Europy środkowej*, Kraków 1993, ss. 327.
- ¹⁷ J. Chochorowski, *Die Veckerug Kultur. Charakteristik der Funde*, Warszawa – Kraków 1985, ss. 162.
- ¹⁸ *Koczownicy Ukrainy*, red. J. Chochorowski, Katowice 1996, ss. 241.
- ¹⁹ W Zakładzie zatrudnieni są ponadto: dr hab. Renata Madyda-Legutko, prof. UJ, dr Judyta Rodzińska-Nowak, dr Marcin Biborski, mgr Michał Grygiel, mgr Marzena Przybyła i mgr Joanna Zagórska-Telega.
- ²⁰ P. Kaczanowski, U. Margos (red.) – „Tabula Imperii Romani”, „M-34 – Kraków”, Kraków 2002, ss. 596 oraz mapy.
- ²¹ R. Madyda-Legutko, *Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim*, Kraków 1995, ss. 86; 1996, ss. 166.
- ²² J. Rodzińska-Nowak, *Jakuszowice, stanowisko 2. Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów*, „Prace Archeologiczne”, t. 61, Kraków 2006, ss. 424.
- ²³ P. Kaczanowski, *Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum*, Kraków 1992, ss. 136.
- ²⁴ Pamięci zmarłego przedwcześnie w 1995 r. prof. Kazimierza Godłowskiego poświęcona też została książka wydana ku jego czci: *Superiores Barbari. Księga ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, red. R. Madyda-Legutko, T. Bochnak, Kraków 2000, ss. 330.
- ²⁵ *Archeologia o początkach Słowian*, red. P. Kaczanowski, M. Parczewski, Kraków 2006, ss. 688.
- ²⁶ W Zakładzie zatrudnieni są również: prof. dr hab. Michał Parczewski, dr Przemysław Nocuń, mgr Dariusz Niemiec, mgr Michał Wojenka i mgr Agata Szyber.
- ²⁷ J. Poleski, *Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca*, Kraków 2004, ss. 507; *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur*, [w:] M. Parczewski (red.), *Moravia Magna, Seria Polona II*, Kraków 2004, ss. 259.
- ²⁸ K. Godłowski, *Z badań nad zagadnieniem rozprzestrzenienia Słowian w V–VII w. n.e.*, Kraków 1979, ss. 80.
- ²⁹ *Pierwotne siedziby Słowian*, red. M. Parczewski, Kraków 2000, ss. 436.
- ³⁰ *Archeologia o początkach Słowian*, red. P. Kaczanowski, M. Parczewski, Kraków 2006, ss. 688.
- ³¹ M. Parczewski, *Kultury archeologiczne a teoria wspólnot komunikatywnych*, [w:] S. Tabaczyński (red.), *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa*, Warszawa 2005, ss. 207–213.
- ³² W tym zakresie IA UJ blisko współpracuje z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, jednym z najlepszych w Polsce ośrodków badań w dziedzinie archeologii czasów nowożytnych. Seminarium magisterskie prowadzi aktualnie prof. dr hab. Jerzy Piekalski z IA UW.
- ³³ J. Chochorowski, M. Jasiński, *Archaeology on Svalbard – Survey Work 1988*, Tromsø 1990, ss. 96; J. Chochorowski, *Problemy dendrochronologii rosyjskich stacji łowieckich na Spitsbergenie*, Kraków 1999, ss. 104.
- ³⁴ Ponadto w Zakładzie są zatrudnieni: prof. dr hab. Krzysztof Ciałowicz, dr Mariusz Jucha i dr Joanna Dębowska. Aktualnie z Zakładem związany jest też doktorant ze stypendium: mgr Piotr Kołodziejczyk.
- ³⁵ *Archeologia śródziemnomorska w Uniwersytecie Jagiellońskim 1897–1997*, red. J. Śliwa, Kraków 1998, ss. 263; *Centenary of Mediterranean Archaeology 1897–1997*, red. J. Śliwa, Kraków, 1998, ss. 207.
- ³⁶ S.K Potocki, *O sztuce u dawnych czyli Winkelman polski*, t. I–IV, oprac. J.A. Ostrowski, J. Śliwa, Warszawa – Kraków 1992.
- ³⁷ Między innymi: J. Śliwa, *Skarabeusze egipskie*, Kraków 1995, ss. 169.
- ³⁸ J. Śliwa, *Sztuka i archeologia starożytnego Wschodu*, Warszawa – Kraków 1997, ss. 435.
- ³⁹ K.M. Ciałowicz, *Początki cywilizacji egipskiej*, Kraków 1999, ss. 430; *idem*, *La naissance d'une royauté. L'Égypte dès le période prédynastique à la fin de la Ire dynastie*, Kraków 2001, ss. 259.
- ⁴⁰ Kolejne odbyło się w 2005 r. w Tuluzie, a jego współorganizatorem był prof. K. Ciałowicz.
- ⁴¹ J. Śliwa, *Egyptian Scarabs and Seal Amulets from the Collection of Sigmund Freud*, Warszawa – Kraków 1999, ss. 68.
- ⁴² J. Śliwa, *Skarabeusze egipskie*, Wrocław 2003, ss. 185.
- ⁴³ *Les civilisations du Bassin Méditerranéen. Hommages à Joachim Śliwa*, red. K.M. Ciałowicz i J. Ostrowski, Kraków 2000, ss. 458.
- ⁴⁴ W Zakładzie zatrudnieni są ponadto: prof. dr hab. Janusz A. Ostrowski, dr Jarosław Bodzek i dr Wojciech Machowski. Aktualnie z Zakładem jest też związany doktorant ze stypendium: mgr Grzegorz Łaczek.
- ⁴⁵ W latach 1990–1996 prof. Ostrowski pełnił funkcję dyrektora IA, a w latach 1994–1999 dyrektora Muzeum xx. Czarotoryskich w Krakowie.
- ⁴⁶ E. Papuci-Władyka, *Sztuka starożytnej Grecji*, Warszawa – Kraków 2001, ss. 500.
- ⁴⁷ J.A Ostrowski, *Starożytny Rzym. Polityka i sztuka*, Warszawa – Kraków 1999, ss. 512; *idem*, *Między Bosforem a Eufratem. Azja Mniejsza od śmierci Aleksandra Wielkiego do najeźdu Turków seldżuckich*, wyd. Strefa Arche, Wrocław 2005, ss. 258.
- ⁴⁸ J. Bodzek, „Sylloge Nummorum Graecorum. Poland”, vol. III, *The National Museum in Cracow*, Part 4: *Sarmatia Bosphorus*, Kraków 2007.
- ⁴⁹ W. Machowski, *Petra*, wyd. Strefa Arche, Wrocław 2007.
- ⁵⁰ *Studia Archaeologica. Liber amicorum Ianusso A. Ostrowski ab amicis et discipulis oblatu*, red. E. Papuci-Władyka i J. Śliwa, Kraków 2001, ss. 433.
- ⁵¹ Ponadto w Pracowni zatrudniony jest dr Jarosław Żrałka. Z PANŚ związani są też doktoranci ze stypendium: mgr Wiesław Koszkuł i mgr Radosław Palonka.